

การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหา
ความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว
เชิงอารยธรรม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา
ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*

The Potential Development of Community Leader
for Poverty Reduction of the Community in the Place
of Civilization Non Soong Nakhon Ratchasima
with the Philosophy of Sufficiency Economy

ศิริพร เลิศยิ่งยศ (Siriporn Loetyingyot)**

บทคัดย่อ

การศึกษามีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานบริบทชุมชนเกี่ยวกับ บทบาท และศักยภาพผู้นำชุมชน 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการพัฒนาท้องถิ่น ของผู้นำชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมอำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา 3) แนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชน แหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้วิธีการวิจัย แบบผสมวิธี โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างที่วิจัยกับภาคีในพื้นที่แหล่ง ท่อท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม ซึ่งผู้วิจัยค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับบริบทผู้นำชุมชนและ ศักยภาพผู้นำชุมชน โดยวิธีสำรวจภาคสนาม สันทนาการกลุ่มชาวบ้าน และประเมิน ศักยภาพผู้นำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชน และ

* งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.): “ความเห็นในรายงานผลการวิจัยเป็นของผู้วิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป”

** คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

ศึกษาดูงานเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำ ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่มีความตั้งใจ ช่วยเหลือ และได้รับความศรัทธาจากคนในชุมชน สำหรับการประเมินศักยภาพผู้นำชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาพรวม พบว่า ศักยภาพที่มีคะแนนมากที่สุด คือ ผู้นำมีบทบาททำงานอย่างโปร่งใส 2) สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนพบว่า มี 5 ด้าน ได้แก่ จิตใจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และ 3) แนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 4 ด้าน ได้แก่ บุคลิกภาพ ความรู้ ทักษะ และภาวะผู้นำที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักวิเคราะห์ศักยภาพสร้างพลังแก่นั่นด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกความพอเพียงมาพัฒนาการดำเนินชีวิตต่อไป

คำสำคัญ: ผู้นำชุมชน, ศักยภาพ, การแก้ไขปัญหาความยากจน, แหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม

Abstract

The study had been proposed to 1) to study and collect some primary data related to community context such as leaders' roles and ability, 2) to study the factors effecting the leaders' ideas towards the community and local administrative processes within the civilized and tourism attractions, Non Soong, Nakhon Ratchasima 3) to find the ways to enhance leaders' capability to solve the poverty issues in accordance with Sufficiency Economy Philosophy within civilized. The research had Mixed Method Research and focus on participatory research methodology. Researchers had collected data by using field trip survey, focus groups and the assessment leaders' capability according to the Sufficiency Economy Philosophy in order to explore community leaders' context and their capability. Moreover, in-depth interview for community leaders. Together with the field trip providing knowledge about Sufficiency Economy Philosophy for community leaders enhancement courses.

The result showed that 1) Most of leaders were ready to devote themselves for community and were get respect from community. 2) The factors effecting the leaders' ideas towards the community and local administrative processes found that there were altogether five factors influencing the community and local administrative processes which were; mental, social development, natural resources and environment development, economic development and technological development. Therefore, 3) The methods to development leaders' capability in accordance with Sufficiency Economy Philosophy in four aspects; personality, knowledge skill, leadership roles to using their understanding and determination and the cultivation of sufficiency mind according to the Sufficiency Economy Philosophy to villagers to prevent them from poverty and lived their lives happily.

Keywords: Community Leader, Potential, Poverty Reduction, the Place of Civilization

บทนำ

การพัฒนาแบบ “ทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตก” มีส่วนสำคัญที่ทำให้คนส่วนหนึ่ง (โดยเฉพาะคนภาคชนบท) ยากจนลงเนื่องจากการพัฒนาทุนนิยมมีรูปแบบการพัฒนาทุนนิยม “แบบบริวาร” คือ การผูกขาด แข่งขันแบบไม่เป็นธรรมและพึ่งการลงทุนขนาดใหญ่ เกิดความเหลื่อมเกิดคนจนมากขึ้น ดังนั้น การที่จะทำให้คนไทยหลุดพ้นจากความ “ยากจน” เป็นเรื่องสำคัญ เรียกได้ว่าเป็น “วาระแห่งชาติ” โดยเห็นอย่างชัดเจนจากการที่รัฐบาลส่งเสริมให้อัยกษัตริย์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้เป็นหลักพัฒนาประเทศโดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9-11 เพื่อให้รอดพ้นวิกฤตและมีคุณภาพภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

สำหรับความเข้าใจเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหลักสำคัญต่อการนำมาปรับใช้กับการบริหารจัดการ และพัฒนาแต่ละบุคคล กลุ่มอาชีพของชุมชนของผู้บริหารหน่วยงานราชการแต่ละระดับไม่ชัดเจน และขาดความเข้าใจ

ดังนั้น เพื่อให้การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้พัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพได้นั้น ชุมชนต้องเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ ควบคู่ไปกับการพยายามหาวิธีการ ที่จะดำรงชีวิต อย่างสมดุลและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในยุคโลกาภิวัตน์ ตามหลักพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นตัวสร้างภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบที่ชุมชนอาจได้รับจากกระแสโลกาภิวัตน์ และผลจากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนหันมาพึ่งพาตนเองมากขึ้น กล่าวได้ว่า “การพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงต้องเริ่มจากตัวผู้นำท้องถิ่น” ซึ่งมีทั้งผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการที่ได้รับการคัดเลือกหรือการเลือกตั้ง โดยมีตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ส่วนผู้นำแบบไม่เป็นทางการเกิดจากการที่ผู้นำมีความสัมพันธ์ร่วมกับประชาชนในชุมชน ในระยะเวลายาวนานจนทำให้เป็นที่ยอมรับ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน เป็นต้น ในการค้นหา สร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ของผู้นำชุมชนจึงมีความจำเป็นต่อการรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งนี้ การทำให้ชุมชนเกิดความความเข้มแข็งอย่างยิ่งยอนต้องมีผู้นำที่มีคุณลักษณะที่ดี บุคลิกภาพที่เหมาะสม มีทักษะ ความรู้ มีสติ รู้จักฟัง รู้จักให้อภัย อยู่บนความพอประมาณ มีคุณธรรม ตลอดจนบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งแนวความคิดที่สามารถนำมาเป็นแนวทาง ดำรงตนบนพื้นฐานแห่งความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อการรับผลกระทบ รวมถึงอาศัยความรู้และตระหนักถึงคุณธรรม ลดการพึ่งพาจากภายนอก ได้แก่ แนวความคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ กล่าวได้ว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคนในท้องถิ่น และเป็นแกนนำพัฒนางาน (พรณี หงส์พันธ์, 2556) ต้องเข้าใจในปรัชญาอย่างถ่องแท้เพื่อผลักดันแนวทางปฏิบัติ เกิดการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และฐานทุนท้องถิ่น ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาข้อมูลความยากจนในแผนที่ความยากจน ระบุว่าพื้นที่ “อำเภอโนนสูง” จังหวัดนครราชสีมา เป็นเขตอำเภอที่ประสบปัญหาความยากจน และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนค่อนข้างต่ำ และเข้าข่ายความยากจนระดับที่รุนแรง ในทางหนึ่ง ก็เป็นอำเภอที่มีแหล่งโบราณคดี หรือแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ เช่น บ้านธารปราสาท เนินอุโลก บ้านหลุมข้าว บ้านโนนวัด ฯลฯ อันเป็นแหล่งเรียนรู้

ทางชาติพันธุ์ที่สำคัญ และมีศักยภาพเพียงพอต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางอารยธรรมในอนาคต ทำให้เห็นว่า พื้นที่แห่งนี้มีความเหมาะสมที่จะดำเนินงานวิจัยเพื่อพัฒนาผู้นำชุมชนในการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ดังนั้น โครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นโครงการวิจัยบทบาทของผู้นำชุมชน หรือผู้นำความคิดต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเฉพาะแหล่งพื้นที่ที่มีปัญหาความยากจนรุนแรง และใช้เป็นต้นแบบแก้ไขปัญหาความยากจนตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านบริบทชุมชนเกี่ยวกับ บทบาท และศักยภาพของผู้นำชุมชน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการบริหารจัดการชุมชน และการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา
3. เพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การทบทวนวรรณกรรม

จากการศึกษาทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อ.โนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้วิจัยใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทฤษฎีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการพึ่งพาตนเอง (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2550, หน้า 54) ซึ่งสอดคล้องกับตัวแบบ TERMS (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2537, หน้า 35-50) เพื่อค้นหาข้อมูลบริบทและศักยภาพ

ของผู้นำชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนตามหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในรูปแบบ TERMS สามารถอธิบายได้ดังนี้

ทฤษฎีภาวะผู้นำเพื่ออธิบายกรอบแนวคิดเกี่ยวกับบุคคลที่มีภาวะผู้นำในการโน้มน้าว ชักนำให้ผู้ได้บังคับบัญชาหรือผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมและมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาศักยภาพผู้นำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำพาให้ชุมชนดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพโดย ประเวศน์ มหารัตน์สกุล (2551, หน้า 72) ได้อธิบายความหมายของผู้นำไว้ว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถที่มีอิทธิพล มีศิลปะในการจูงใจหรือมีความสามารถทำให้ผู้อื่นปฏิบัติงานหรือเสียสละที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายขององค์การที่ตนเองเป็นสมาชิก สำหรับ Hollander, Edwin P (1970) อธิบายความหมายของผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีบุคลิกภาพ รวมทั้งผู้มีสถานะที่ได้รับการแต่งตั้ง และเป็นผู้ใช้อิทธิพลต่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นกลุ่มและดำเนินให้กลุ่มไปสู่เป้าหมายส่วน O'Leary, E (2000) ได้อธิบายว่า เป็นบุคคลที่มีบารมีและสามารถตัดสินใจได้เป็นอย่างดี รวมถึงกระตุ้นให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย จากความหมายของทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปความหมายของผู้นำไว้ว่า เป็นบุคคลที่มีอำนาจในการโน้มน้าว ชักนำให้ผู้ได้บังคับบัญชาหรือผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงใช้อธิบายแนวทางปฏิบัติตนและการดำรงตนบนพื้นฐานแห่งความพอเพียงโดยมีความพอประมาณความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อการรับผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมจากภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้และตระหนักถึงคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต อีกทั้งการเน้นวิธีการที่ทำให้บุคคลครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ ลดการพึ่งพาจากภายนอกส่งผลเกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนโดยกองทุนสนับสนุนวิจัย (2549, หน้า 9) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไว้ว่าเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบ

การวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ ซึ่งสอดคล้องกับ ประดิพันธ์ อุปรมัย (2551, หน้า 17) ว่าเป็นแนวคิดหลักหรือหลักคิดที่ชี้แนวทางการดำรงชีวิต และการปฏิบัติตนบนทางสายกลางอย่างมีเหตุผล เพื่อวิถีชีวิตของบุคคล ครอบครัว และสังคมที่มีวินัยและมีความสุขอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานในโครงการพระราชดำริ (กปร.) (2550, หน้า 45) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไว้ว่า เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตนเอง สามารถอยู่ได้ โดยไม่ต้องร้อ้นซึ่งจะต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีก่อน คือตนเอง สามารถอยู่ได้อย่างพอกินพอใช้ และเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นเรื่องที่เข้าใจง่าย มีความหมายชัดเจนถ้าหากพิจารณาอย่างถ่องแท้จะไม่ยากแก่การรับรู้และนำไป ปฏิบัติ โดย ประเวศน์ วสี (2542, หน้า 4) กล่าวว่าไว้ว่าความพอเพียง 7 ประการ ได้แก่ พอเพียงสำหรับทุกคน จิตใจพอเพียง สิ่งแวดล้อมพอเพียง ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง ปัญญาพอเพียง อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง และมีความมั่นคงพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงจะเกิดความสมดุล คือมีความปกติและยั่งยืน จากความหมาย ของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ สามารถสรุปได้ว่า เป็นแนวความคิด ที่กล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติตนและการดำรงตนบนพื้นฐานแห่งความพอเพียง โดยมีความพอประมาณความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นต้องมีระบบภูมิคุ้มกัน ในตัวที่ดีต่อการรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ต้องอาศัย ความรอบรู้และตระหนักถึงคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต อีกทั้งเน้นวิธีการที่ทำให้ บุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ ไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น ลดการพึ่งพา จากภายนอก อันส่งผลเกิดความความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนสำหรับกรอบแนวคิด ของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริชี้ให้เห็นถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัวชุมชนจนถึงระดับรัฐในการพัฒนา และบริหารประเทศโดยทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทัน ต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจาก โลกภายนอกได้เป็นอย่างดี โดยมีหลักการ 3 ท่วง 2 เงื่อนไข บนความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่มีไม่น้อยหรือมากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้อง

เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องของตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นอย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมพร้อมต่อการรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต มีการจัดระบบชีวิตที่ดี ระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจที่ดี มีการดำเนินโครงการและกิจกรรมที่มีความเชื่อมโยงเป็นวิถีดำรงชีวิตในแง่การประกอบอาชีพ เงื่อนไขความรู้ ได้แก่ ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่นำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติเงื่อนไขคุณธรรม ที่ตระหนักในคุณธรรมข้อสัจยสุจริต และอดทนพากเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (อภิชัย พันธเสน, 2549, หน้า 18)

หลักการพึ่งพาตนเองชุมชนตามตัวแบบ TERMS ความสอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนมี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ (Moral = M) คือ คนในชุมชนต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี ด้านสังคม (Society = S) คือ คนในชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลโดยเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง ดำรงชีวิตบนพื้นฐานของแนวคิด ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นใหม่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resource = R) คือ ทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองหรือมีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ ด้านเศรษฐกิจชุมชน (Economy = E) คือ การผลิต การอุปโภค บริโภค และการจัดจำหน่ายสินค้าและบริการเพื่อหารายได้ให้เพียงพอกับรายจ่ายในชีวิตประจำวัน มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการอุปโภคและบริโภคภายในชุมชน และด้านเทคโนโลยี (Technology = T) คือ ต้องมีเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2537, หน้า 35-50)

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการกำหนดระเบียบวิธีวิจัย โดยแยกตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังแผนภาพ 1

ภาพที่ 1 กระบวนการวิจัยตามกรอบและระเบียบวิธีวิจัย

จากภาพกระบวนการวิจัย ทางคณะวิจัยได้ดำเนินการกำหนดระเบียบวิธีวิจัย โดยจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านบริบทชุมชน เกี่ยวกับบทบาทและศักยภาพของผู้นำชุมชน มีประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการ ศึกษา คือ

1.1 ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือประชากรในอำเภอโนนสูงที่ประสบปัญหาความยากจนและมีแหล่งโบราณคดี หรือแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ ได้แก่ เขตตำบลพลสงครามและเขตตำบลธารปราสาท 3,516 คน จำนวนครัวเรือน 899 ครัวเรือน

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

1.2.1 เลือกกุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) กับตัวแทนประชาชนในชุมชนจำนวน 53 คน เพื่อจัดเวทีสนทนากลุ่มชาวบ้าน 2 ครั้ง ดังนี้ เวทีสนทนากลุ่มครั้งที่ 1 กับประชาชนในเขตตำบลพลสงครามจำนวน 30 คน และเวทีสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 กับประชาชนในเขตตำบล ธารปราสาทจำนวน 23 คน เพื่อเป็นตัวแทนศึกษาบริบทชุมชนเกี่ยวกับบทบาท และศักยภาพผู้นำท้องถิ่นในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลพลสงครามและองค์การบริหารส่วนตำบลธารปราสาท โดยผู้เข้าร่วม ได้แก่ ตัวแทนของประชาชนที่มีบทบาทสำคัญของกลุ่มต่าง ๆ อาทิ ผู้อาวุโส คนวัยทำงาน เยาวชน ตัวแทนอาสาสมัครชุมชน ตัวแทนจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

1.2.2 วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Sampling) จากประชากรที่อยู่ในแหล่งอารยธรรมอำเภอโนนสูง 8 หมู่บ้าน ประกอบด้วย เขตตำบลพลสงคราม มีจำนวน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านสระเพลง หมู่ที่ 7 บ้านมะรุยมหมู่ที่ 8 บ้านดอนแฝกหมู่ที่ 9 บ้านหนองนา หมู่ที่ 11 บ้านโนนวัด และหมู่ที่ 15 บ้านดอนแฝกพัฒนาส่วนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลธารปราสาท จำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 7 บ้านปราสาทใต้ และหมู่ที่ 17 บ้านธารปราสาท คำนวนจากตารางขนาดตัวอย่างสำเร็จรูปของ R.V.Krejcie และ D.W.Morgan (ถำนินทร์ ศิลป์จารุ, 2548, หน้า 51) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 จากขนาดประชากร 3,516 คน พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการเปิดตารางสำเร็จรูปได้เท่ากับ 347 คน และการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสุ่มแบบง่าย (Simple Random Sampling) เพื่อเป็นตัวแทนภาคประชาชนในการประเมินศักยภาพผู้นำชุมชนแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม จังหวัดนครราชสีมา

1.3 เครื่องมือวิจัยมี 3 ประเภท คือ สัมภาษณ์ภาคสนาม การสนทนากลุ่มชาวบ้าน และใช้แบบสอบถามเพื่อประเมินศักยภาพผู้นำ โดยมีเป้าหมายให้คนในชุมชนร่วมกันประเมินศักยภาพผู้นำชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านภาวะผู้นำ โดยข้อคำถามมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงด้านความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม เพื่อเป็นแนวทางวิเคราะห์และพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งด้านปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนาม ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิเพื่อให้ได้ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนต่อการพัฒนาศักยภาพผู้นำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลพลสงครามและองค์การบริหารส่วนตำบลธารปราสาท มีการจัดเวทีสนทนากลุ่มชาวบ้านเป็นการรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน บริบทผู้นำชุมชน และใช้แบบสอบถามเพื่อประเมินศักยภาพผู้นำชุมชนที่มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาแบบพรรณนา (Content Analysis) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) วิเคราะห์ผลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเพื่อใช้สำหรับการวิเคราะห์เพื่อประเมินศักยภาพผู้นำชุมชน แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับของลิเคิร์ต (Likert Scale) โดย 1.00-1.49 = เห็นด้วยน้อยที่สุด 1.50-2.49 เห็นด้วยน้อย 2.50-3.49 เห็นด้วยปานกลาง 3.50-4.49 เห็นด้วยมาก และ 4.5-5.00 = เห็นด้วยมากที่สุด

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชน ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

2.1 กลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้านกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน เป็นต้น ในแหล่งอารยธรรมบ้านธารปราสาท เนินอุโลก และบ้านโนนวัดในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลพลสงครามและองค์การบริหารส่วนตำบลธารปราสาท จำนวน 20 คน

2.2 เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการบริหารจัดการชุมชน และการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อำเภอโนนสูง

จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งรายละเอียดเครื่องมือมี 3 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปผู้ตอบแบบสอบถาม ข้อมูลแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตามหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในรูปแบบ TERMS 5 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลพลสงครามและเขตองค์การบริหารส่วนตำบลธารปราสาท เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดพัฒนาท้องถิ่นโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน และใช้ปัจจัยจากทุน 4 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร ทุนสังคม ทุนสภาพแวดล้อม โดยการพัฒนาตามรูปแบบของการพึ่งตนเองของชุมชนในรูปแบบ TERMS มีรายละเอียด 5 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาแบบพรรณนา (Content Analysis)

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อให้ได้แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม จังหวัดนครราชสีมาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 ประชากรตัวแทนจากหน่วยงานภาคราชการ ผู้นำชุมชนในแหล่งอารยธรรมบ้านธารปราสาท เนินอุโลก และบ้านโนนวัด เขตองค์การบริหารส่วนตำบลพลสงครามและธารปราสาท

3.2 กลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) กับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลธารปราสาท กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้านผู้อาวุโสในชุมชน จำนวน 22 คน

3.3 เครื่องมือวิจัยมี 2 ประเภท คือ ทศนศึกษาดูงาน การจัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาดูงานกับผู้นำชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลพลสงครามและเขตองค์การบริหารส่วนตำบลธารปราสาท และจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหาแนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาดูงานและการจัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาสร้างข้อสรุปโดยวิเคราะห์เนื้อหาแบบพรรณนา ตามโครงสร้างของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการวิจัย

การวิจัยโครงการ “การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม จังหวัดนครราชสีมา ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ผลการวิจัยดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานด้านบริบทชุมชนเกี่ยวกับ บทบาทและศักยภาพของผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่อยู่ในแหล่งอารยธรรมเขตตำบลพลสงครามและเขตตำบลธารปราสาท ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน พบว่า อำเภอนโนนสูงได้มีแหล่งอารยธรรมทางวัฒนธรรมเก่าแก่หลายแห่งที่สามารถพัฒนาและบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ รวมถึงทางด้านศักยภาพของผู้นำเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชนแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมได้ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการในแหล่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมจังหวัดนครราชสีมา

ผู้นำแบบเป็นทางการ		ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ	
ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง
1. นายสามารถ ปัญญารัตน์รักษ์	กำนันพลสงคราม	1. นางสัญญา น่านนท์	ประธานกลุ่มสตรีแม่บ้าน
2. นายสมยศ ขอรสกลาง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1	2. พระประโชติชัยคุณ	เจ้าอาวาสวัดมะรุม
3. นายแฉล้ม ขอรวมกลาง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7	3. นายถิ่น ขอแถมกลาง	ประธานชมรมคนสูงอายุ
4. นายธง จงคล้ายกลาง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8	4. นายเทียม ขอเวียงกลาง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
5. นายมิตรชัย จงคล้ายกลาง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9	5. นายจรรุญ จ่งย่อกกลาง	อาสาสมัครป้องกันภัย ฝ่ายพลเรือน (อปพร.)
6. นางนวลปราง แบขุนทด	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 11	6. นายวัฒนะ สายใจกลาง	ประธานกลุ่มปฎิชีวะภาพ
7. นายบุญส่ง ไธงกลาง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 15	7. นายจรรุญ หอกกลาง	อาสาสมัครพัฒนาชุมชน
8. นายวัชรพงษ์ ศรีโพธิ์	กำนันธารปราสาท	8. ลุงบุญช่วย แรมพิมาย	ประธานกลุ่มโฮมสเตย์
9. นายเทียม ละอองกลาง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7	9. ลุงอุทัย ทัพกลาง	เหรียญก ของกลุ่มโฮมสเตย์
10. นายสำรวม ฉิมกลาง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 17	10. ปราณอม ฉิมกลาง	ประธานกลุ่มสตรีแม่บ้าน

จากการคัดสรรผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากการสอบถามหน่วยงานภาครัฐจักร จัดเวทีสนทนาชาวบ้านและการสัมภาษณ์ผู้นำแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ พบว่า ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถม

ศึกษาปีที่ 4 จำนวน 6 คน รองลงมาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 5 คน ระดับประถมศึกษาปีที่ 7 จำนวน 1 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 2 คน ระดับ มศ. 3 จำนวน 1 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 4 คน และระดับปริญญาตรี จำนวน 1 คน

สำหรับการวิเคราะห์ศักยภาพของผู้นำชุมชนภายใต้หลักและเงื่อนไขปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านบทบาทผู้นำ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 2 การประเมินศักยภาพผู้นำชุมชนภาพรวม 4 ด้าน บุคลิกภาพ ความรู้ ทักษะ และภาวะผู้นำ

รายการ	ศักยภาพด้านบุคลิกภาพ		ศักยภาพด้านความรู้		ศักยภาพด้านทักษะ		ศักยภาพด้านบทบาทผู้นำ		ศักยภาพภาพรวม	
	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.
1. ความพอประมาณ	4.25	1.165	4.54	.854	4.35	.751	4.27	.914	4.36	0.654
2. ความมีเหตุผล	4.63	.669	4.44	.825	4.58	.677	4.61	.820	4.57	0.604
3. การมีภูมิคุ้มกัน	4.61	.731	4.34	.812	4.43	.711	4.40	.790	4.44	0.608
4. ความรู้	4.53	.746	4.58	.672	4.49	.838	4.42	.922	4.50	0.634
5. คุณธรรม	4.68	.653	4.33	.897	4.59	.693	4.69	.769	4.57	0.617
ภาพรวม	4.53	.590	4.43	.601	4.48	.538	4.45	.721	4.49	0.561

จากตารางที่ 2 พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการศักยภาพผู้นำชุมชนตามประเด็นหลัก 4 ด้าน ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 5 ด้าน คือ ความพอประมาณ มีเหตุผลมีภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมที่อยู่ในแหล่งอารยธรรมเขตตำบลพลสงครามและเขตตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ภาพรวมอยู่ระดับสูง ค่าเฉลี่ย 4.49 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.561 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ผู้นำใช้ศักยภาพด้านคุณธรรม และด้านความมีเหตุผลมีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากับ 4.57 รองลงมา ผู้นำใช้ความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ค่าเฉลี่ย 4.50 ลำดับต่อมา ผู้นำใช้ศักยภาพ

ด้านการมีภูมิคุ้มกัน ค่าเฉลี่ย 4.44 และลำดับค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ผู้นำใช้ศักยภาพ อยู่บนความพอประมาณ ค่าเฉลี่ย 4.36

สำหรับศักยภาพของผู้นำชุมชน 4 ด้าน พบว่า ศักยภาพผู้นำชุมชนภาพรวม ระดับสูง คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.49 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.561 โดยพบว่า ศักยภาพ ด้านบุคลิกภาพมีค่าเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ 4.53 รองลงมาผู้นำมีศักยภาพด้านทักษะ ค่าเฉลี่ย 4.48 ถัดมาผู้นำมีบทบาทผู้นำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ค่าเฉลี่ย 4.45 และลำดับที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ผู้นำใช้ความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ค่าเฉลี่ย 4.43

2. สำหรับการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำ ชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามทฤษฎีหลักการพึ่งตนเองของชุมชน ในรูปของตัวแบบ TERMS 5 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านเทคโนโลยี โดยพิจารณาตามหลัก 3 องค์ประกอบ 2 เงื่อนไข พบประเด็นที่สอดคล้องดังตารางที่ 3

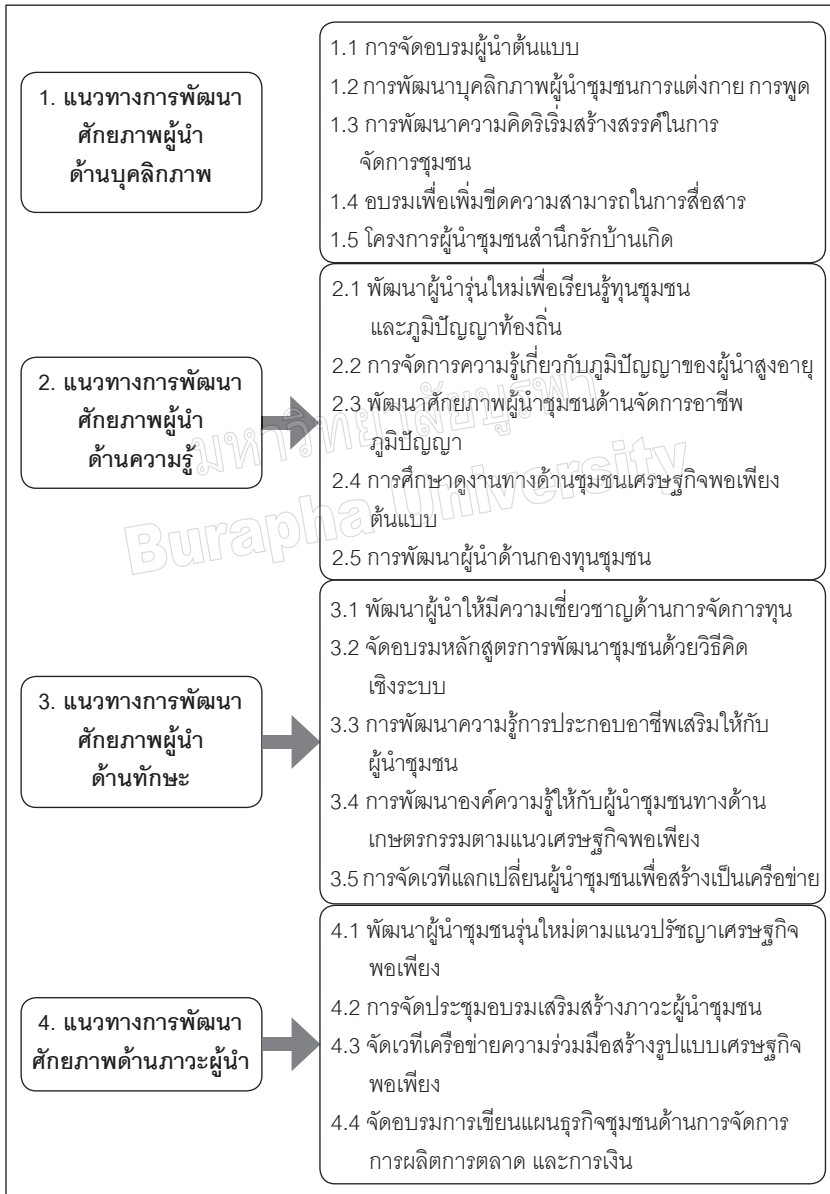
ตารางที่ 3 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนตามหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง

ปัจจัย	หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 องค์ประกอบ 2 เงื่อนไข
1. ด้านจิตใจ	1.1 ความพอประมาณ พบว่า ความโลกของคนในชุมชนยังมีเป็นจำนวนมาก 1.2 ด้านความมีเหตุผล พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่เห็นประโยชน์ส่วนตัว ในทางตรงข้ามปัจจัยทางบวก คือ คนในชุมชนรับฟังกันอย่างมีเหตุผล ในที่ประชุม 1.3 ด้านภูมิคุ้มกัน พบว่า การมีสติทำให้ปรับตัวทันต่อสถานการณ์ 1.4 เงื่อนไขความรู้พบว่า ทุกครอบครัวให้ความสำคัญกับการศึกษาและพัฒนา ความรู้ โดยผลักดันให้บุตรหลานได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น 1.5 เงื่อนไขคุณธรรม พบว่า คนในชุมชนมีความขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพ ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และมีการประกอบอาชีพเสริม

ปัจจัย	หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 องค์ประกอบ 2 เงื่อนไข
2. ด้านสังคม	<p>2.1 ด้านความพอประมาณ พบว่า คนในชุมชนปัจจุบันเฝ้ารอรับความช่วยเหลือ การพัฒนาและงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก</p> <p>2.2 ความมีเหตุผล พบว่า คนในชุมชนมีโอกาสตัดสินใจร่วมกันโดยยึดหลักประชาธิปไตยในที่ประชุม</p> <p>2.3 ด้านภูมิคุ้มกัน พบว่า ผู้นำและคนในชุมชนสร้างความร่วมมือกับชุมชนอื่น เช่น การแข่งขันกีฬา งานวัด การประกอบอาชีพเสริม เป็นต้น ทำให้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เกิดการประสานงานกันเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้าน</p> <p>2.4 เงื่อนไขความรู้ พบว่า คนในชุมชนมีผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาและต่อยอดภูมิปัญญาจากอดีต</p> <p>2.5 เงื่อนไขคุณธรรม พบว่า คนในชุมชนมีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นจำนวนมากจากกาจัดกิจกรรมในชุมชน เช่น งานบุญ เป็นต้น</p>
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	<p>3.1 ด้านความพอประมาณ พบว่า คนในชุมชนใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาผลิตสินค้าใช้ในครัวเรือน เช่น นำดินไผ่มาสาน ทำขนมตามฤดูกาล เป็นต้น</p> <p>3.2 ความมีเหตุผล พบว่า คนในชุมชนใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนแต่ขาดการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้เกิดความคุ้มค่าอย่างเป็นรูปธรรม</p> <p>3.3 ด้านภูมิคุ้มกัน พบว่า ชุมชนประสบปัญหาเรื่องดินเค็ม ดินเปรี้ยว น้ำเค็ม ไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำ ส่งผลให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ได้ผลผลิตเต็มที่</p> <p>3.4 เงื่อนไขความรู้ พบว่า ได้ปลูกป่าทดแทนในทุกหมู่บ้าน เช่น ไม้สัก ยูคา เป็นต้น</p> <p>3.5 เงื่อนไขคุณธรรม พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่มีการเผาขยะในหมู่บ้าน</p>
4. ด้านเศรษฐกิจ	<p>4.1 ด้านความพอประมาณ พบว่า มีพฤติกรรมอุปโภคบริโภคจากภายนอก ใช้ปุ๋ยเคมีในเกษตรกรรม เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดภาวะหนี้สินเป็นจำนวนมาก</p> <p>4.2 ด้านความมีเหตุผล พบว่า คนในชุมชนใช้จ่ายเกินตัว ไม่มีการคิด วางแผนการใช้จ่ายและการทำบัญชีครัวเรือน เกิดปัญหาหนี้สินเพิ่มขึ้น</p> <p>4.3 ด้านภูมิคุ้มกัน พบว่า ปัจจัยเชิงบวกคือ คนในชุมชนผลิตสินค้าอุปโภคและบริโภคไว้ใช้เองในครัวเรือนสามารถทำให้ลดค่าใช้จ่ายลงได้</p> <p>4.4 เงื่อนไขความรู้ พบว่า ทักษะประกอบอาชีพส่งผลให้เกิดการสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้คนในชุมชน เช่น จักสาน ทำการบูร ทำขวัญนาคน เป็นต้น</p> <p>4.5 เงื่อนไขคุณธรรม คือ คนในชุมชนประกอบอาชีพด้วยความสุจริต</p>

ปัจจัย	หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 องค์ประกอบ 2 เงื่อนไข
5. ด้านเทคโนโลยี	<p>5.1 ด้านความพร้อมประมาณ พบว่า คนในชุมชนใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่มีในท้องถิ่นมาพัฒนาเช่น สบู่ น้ำยาล้างจาน ขนมหอมตามฤดูกาล จักสาน กระดัง เป็นต้น</p> <p>5.2 ความมีเหตุผล พบว่า มีการเลือกใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับอาชีพต่าง ๆ เช่น ใช้มะกรูดทำน้ำยาล้างจาน หรือยาสระम्म เป็นต้น</p> <p>5.3 ด้านภูมิคุ้มกัน พบว่า คนในชุมชนมีความพร้อมรับเทคโนโลยีใหม่</p> <p>5.4 เงื่อนไขความรู้ พบว่า คนในชุมชนรับรู้ข้อมูลข่าวสารอยู่ตลอดเวลา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้และประกอบอาชีพของตนเอง</p> <p>5.5 เงื่อนไขคุณธรรม พบว่า คนในชุมชนมีการแบ่งปันเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น เครื่องพ่นยา รถไถนา เป็นต้นโดยไม่คิดค่าตอบแทน</p>

3. แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ 4 ด้าน คือ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านบทบาทและภาวะผู้นำ ตามหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 องค์ประกอบ 2 เงื่อนไข พบว่า

ภาพที่ 2 แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะการวิจัย

จากผลการศึกษาริบทผู้นำชุมชนและศักยภาพของผู้นำชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมาสามารถอภิปรายผลดังนี้

1. จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบทผู้นำชุมชนของผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการจำนวน 20 คน ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์หน่วยงานภาครัฐ การจัดเวทีสนทนาชาวบ้านและการสัมภาษณ์ผู้นำแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้พบลักษณะของผู้นำทั้ง 20 คน ว่า ผู้นำมีภูมิหลังการดำเนินชีวิตอาศัยอยู่ในอำเภอโนนสูงและมีจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด จึงมีความตั้งใจ มุ่งมั่นเสียสละ ที่จะช่วยเหลือชุมชนด้วยการทำงานเพื่อส่วนรวม โดยไม่เห็นถึงค่าตอบแทนมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และผู้นำชุมชนส่วนใหญ่จะได้รับความเคารพและศรัทธาจากคนในชุมชน สามารถทำหน้าที่ประสานงานให้คนในชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี อันสอดคล้องกับแนวความคิดของ จิตจำนงค์ กิติเกียรติ (2532, หน้า 108) ว่าผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่ช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนและพยายามหาทางให้ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นจะมีอิทธิพลเหนือประชาชนในท้องถิ่นนั้น อันจะก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงาน โดยมุ่งความสำเร็จของชุมชนเป็นสำคัญ ส่วนลักษณะความเป็นผู้นำชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนของคนในชุมชนเพื่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อนำมาถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้กับคนในชุมชน จูงใจให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคีเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จ สอดคล้องกับแนวความคิดของ ญัฐนรี ศรีทอง (2551, หน้า 81) เกี่ยวกับบทบาทความเป็นผู้นำต่อการเป็นตัวแทนของหน่วยงานในทุกสถานการณ์ บทบาทสอนงาน บทบาทสร้างทีมงาน บทบาทแก้ปัญหาด้านเทคนิค บทบาทของผู้ประกอบการ นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนมีศักยภาพหลากหลาย เช่น ความสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรม การจักสาน ทำปุ๋ยชีวภาพ ทำพรมเช็ดเท้า ตัดเย็บเสื้อผ้า ทำขนมตามฤดูกาล ทอเสื่อ คำชาย เป็นต้น ซึ่งเปรียบเสมือนความพร้อมทรัพยากรบุคคลทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนามากน้อยเพียงใด (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537, หน้า 134)

สำหรับการวิเคราะห์ศักยภาพของผู้นำชุมชนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้ดำเนินการวิเคราะห์ตามประเด็นหลัก 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ

ด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านภาวะผู้นำโดยอยู่ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ท่วง 2 เงื่อนไข จากนั้นจึงนำไปให้ประชาชนประเมินศักยภาพของผู้นำชุมชน พบประเด็นศักยภาพของผู้นำชุมชนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามประเด็นหลัก 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านภาวะผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับสูง โดยผู้นำมีบุคลิกภาพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับสูงที่สุด รองลงมา คือ ผู้นำมีทักษะตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง รองลงมาผู้นำมีบทบาทผู้นำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และประเด็นที่มีระดับคะแนนต่ำที่สุด คือ ผู้นำมีการใช้ความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดคุณลักษณะของผู้นำของ วิรัช สงวนวงศวาน, 2550, หน้า 230) เกี่ยวกับผู้นำมีแรงผลักดันของตนเอง (drive) เป็นพลังที่เกิดขึ้นจากภายในตัวผู้นำที่มีความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะต่อปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น

2. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชน แหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในแหล่งอารยธรรม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งวิเคราะห์ผลสอดคล้องกับทฤษฎีหลักการพึ่งตนเองของชุมชนในรูปของตัวแบบ TERMS ของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2537, หน้า 35) ในรายละเอียด 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านด้านจิตใจ คือ คนในชุมชนมีความขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาเล่าเรียน พัฒนาความรู้ ความสามารถของตนเองและบุตรหลานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ด้านสังคม คือ คนในชุมชนได้มีโอกาสตัดสินใจร่วมกันอย่างมีเหตุผลโดยยึดหลักประชาธิปไตยในที่ประชุม ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกที่ดีต่อผู้นำชุมชนและมีการสร้างเครือข่ายหรือความร่วมมือกับชุมชนอื่น เช่น การแข่งขันกีฬา งานวัด การประกอบอาชีพเสริม เป็นต้น สอดคล้องกับกรมพัฒนาชุมชน (2552, หน้า 59) ว่า หลักการตนเป็นที่พึ่งพาตนเอง ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่ม และตั้งอยู่บนพื้นฐานความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีสมาชิก 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อ ได้แก่ คนในชุมชนมีการเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาผลิตสินค้าอุปโภค บริโภคเพื่อใช้ในครัวเรือน และฟื้นฟูหรือการปลูกป่าทดแทน

ในแต่ละหมู่บ้านเช่น เป็นไม้สัก ยูกา ตันกก เป็นต้น 4) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิตสินค้าอุปโภคและบริโภคไว้ใช้เองในครัวเรือน สามารถทำให้ลดค่าใช้จ่ายลงได้นอกจากนี้แหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชน สามารถนำมาบูรณะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ทักษะการประกอบอาชีพที่มีความหลากหลายส่งผลให้เกิดการสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้คนในชุมชน และ 5) ด้านเทคโนโลยี คือ การใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรม จังหวัดนครราชสีมาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากการวิเคราะห์ทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ 1) บริบทผู้นำและประเมินศักยภาพของผู้นำชุมชน 2) วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) การนำผู้นำชุมชนและตัวแทนหน่วยงานราชการไปทัศนศึกษาดูงาน ทางด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่โฮมสเตย์บ้านบุไทรและดำเนินการจัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยผลของการจัดเวที ทำให้ได้แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข จากคุณลักษณะ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านบทบาทและภาวะผู้นำ ดังนั้น แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนนั้น สามารถแบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนด้านบุคลิกภาพ 2) แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนทางด้านการใช้ความรู้ 3) แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนทางด้านทักษะ 4) แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนทางด้านบทบาทและภาวะผู้นำ โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาผู้นำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในด้านความพอประมาณ ด้วยการจัดอบรมผู้นำต้นแบบ เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีกับชุมชนได้ปฏิบัติตามด้านบุคลิกภาพบนความพอประมาณ จัดโครงการพัฒนาผู้นำให้มีความเชี่ยวชาญด้านการจัดการทุนชุมชน เพื่อให้ผู้นำสามารถเลือกใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นให้เกิดความเหมาะสมและสามารถวางแผนการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ โครงการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนและผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ในการบริหารจัดการชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการส่งเสริมให้มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใช้ในการปฏิบัติตนและปฏิบัติงาน

และจัดอบรมเสริมสร้างภาวะผู้นำชุมชนหรือหลักสูตรผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างผู้นำชุมชนให้มีภาวะผู้นำเพิ่มขึ้น มีองค์ความรู้และสามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนแนวทางพัฒนาศักยภาพการใช้ความรู้ให้มีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้นำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเงื่อนไขคุณธรรม ด้วยการพัฒนาผู้นำชุมชนให้มีความรู้เกี่ยวกับกองทุนชุมชนและการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน เพื่อให้ผู้นำมีบทบาทส่งเสริมให้คนในชุมชนรักการออม โดยการจัดตั้งเป็นกองทุนชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน และติดตาม เก็บข้อมูลการดำเนินงานของกลุ่มกองทุนให้มีความถูกต้องและโปร่งใส

กล่าวได้ว่า ชุมชนในแหล่งอารยธรรมได้รับการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องเริ่มต้นที่ตัวผู้นำชุมชนก่อน กล่าวคือ ต้องพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนให้เริ่มต้นแบบผู้นำที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ บุษราคัม ปัญญาณี (2551) ที่กล่าวว่า การพัฒนาต้องเริ่มที่ตนเองก่อนและต้องเรียนรู้และทบทวนตนเอง อีกทั้งตนเองต้องเป็นผู้ที่เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติที่ดี และงานวิจัยของ วันทนา บัลลังก์ (2547) ที่กล่าวว่า กลุ่มผู้นำชุมชนเป็นผู้เริ่มต้นความคิดและเป็นผู้สานต่อความคิดของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหากล่าวได้ว่ากลุ่มผู้นำชุมชนนั้นเกิดมาจากความสำนึกการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และความนับถือศรัทธาของคนในชุมชน ที่ให้ความไว้วางใจให้คำแนะนำตลอดจนเป็นผู้ประสานการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน รวมไปถึงเครือข่าย ได้แก่ หน่วยงานราชการและเอกชนอย่างราบรื่น

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริม สนับสนุนแนวทางพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนไปปรับปรุงรูปแบบของกิจกรรมการพัฒนาเพื่อให้เกิดโครงการหรือกิจกรรมที่นำไปใช้ในพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง

2. ผลการประเมินศักยภาพผู้นำในการบริหารจัดการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่นของผู้นำชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมอำเภอโนนสูงจังหวัดนครราชสีมา สามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบเพื่อนำไปสู่แนวทางส่งเสริมพัฒนาศักยภาพผู้นำ โดยให้ความช่วยเหลือตรงประเด็นตามสภาพของชุมชนอย่างแท้จริงภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. จากผลการวิจัยเห็นได้ว่าผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้นภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้าไปส่งเสริมสนับสนุนสร้างผู้นำให้เกิดขึ้นในชุมชน

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

บรรณานุกรม

- การพัฒนาชุมชน, กรม. (2552). *วารสารวันพัฒนาของกรมพัฒนาชุมชน*. กระทรวงมหาดไทย.
- กองทุนสนับสนุนวิจัย. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- จิตจำนง กิติกริตติ. (2532). *การพัฒนาชุมชน: การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: บพิธ.
- ณัฐนรี ศรีทอง. (2551). *การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2548). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS*. กรุงเทพฯ: วี.อินเตอร์พริ้นท์.
- บุษราคัม ปัญญาณี. (2551). *รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์การพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อสร้างกระบวนการนครนใหม่ในการพัฒนาชุมชนพื้นที่โครงการพระราชดำริหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง กิ่งอำเภอแม่อนจังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), สำนักงาน.
- ประดิษฐ์ อุปรมัย. (2551). *สร้างพลังทีมงานตามหลักคิดเศรษฐกิจพอเพียง*. นนทบุรี: ศูนย์ฝึกอบรมเทคโนโลยีการพิมพ์แห่งชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. (2551). *องค์การวิวัฒน์ โลกาวิวัฒน์*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ตะวัน.
- พรรณี หงส์พันธ์. (2556). *การจัดรูปแบบยุทธวิธีในการฝึกอบรมผู้นำ ท้องถิ่นเกี่ยวกับการประนอมข้อพิพาทในเขตจังหวัดชัยภูมิ*. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 32(3), 188-203.
- วิรัช สงนวนวงศ์วาน. (2550). *การจัดการและพฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพฯ: เพียร์สัน เอ็ดดูเคชั่น อินโดไชน่า.
- วันทนา บัลลังก์. (2547). *ศักยภาพและเครือข่ายของผู้นำชุมชนเพื่อการจัดการต้นน้ำบ้านแสนสุข ตำบลศรีค้ำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2537). *สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติ*
งานชุมชน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุเมธ ดันติเวชกุล. (2550). *หลักธรรม หลักทำ ตามรอยพระยุคลบาท*. กรุงเทพฯ:
สุทธการพิมพ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2537). *ตัวแบบเชิงข้อถกเถียงตนเองของชุมชนชนบท*. *วารสาร*
พัฒนาชุมชน, 33(3), 35-69.
- อภิชัย พันธเสน. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- Hollander, Edwin P. (1970). *Principles and methods of social psychology*.
Toronto: Oxford University Press.
- O'Leary, E. (2000). *10 Minute guide to leadership* (2nded.). Indianapolis,
In: A Pearson Education Company.